

**ДЭЛХИЙН УЛС ОРНУУДЫН НЭМЭГДСЭН ӨРТГИЙН АЛБАН
ТАТВАРЫН ТӨРӨЛ, ХУВЬ ХЭМЖЭЭ, ХӨНГӨЛӨЛТ, ЧӨЛӨӨЛӨЛТ,
БУЦААН ОЛГОЛТЫН ТАЛААРХ МЭДЭЭЛЭЛ, ЛАВЛАГАА**

Ц.Норовдондог (Ph.D.), Г.Билгээ

Улсын Их Хурлын даргын захиалгаар дэлхийн улс орнуудад хэрэглэж буй НӨАТ болон түүнтэй адилтгах татварын хувь хэмжээ, тэдгээрийн хөнгөлөлт, чөлөөлөлт, буцаан олголтын хувь хэмжээний өөрчлөлтийн талаарх мэдээлэл, лавлагааг Парламентын судалгаа, сургалтын хүрээлэнгээс гаргав.

Судалгаанд дэлхийн татварын мэргэжлийн байгууллага (EY Tax Services)-аас гаргасан олон улсын судалгааны тайлан (Worldwide VAT, GST and Sales Tax Guide – 2023)-г ашиглав. Уг судалгааг дэлхийн 140 гаруй орныг хамруулан олон улсын татварын мэргэшсэн шинжээчид гаргадаг бөгөөд 2023 оны судалгаагаар 126 орны мэдээллийг нэгтгэн гаргасныг энэхүү мэдээлэл, лавлагаанд ашиглав.

Судалгаанаас үзэхэд:

Нэмэгдсэн өртгийн татварын олон улсын нэршил нь НӨАТ (VAT), Бараа, ажил үйлчилгээний татвар (GST), Худалдааны татвар (Sales Tax), Sales and use tax(SUT) гэх нэршилтэй байх бөгөөд (цаашид “НӨАТ”) ерөнхий тогтоосон стандарт хувь хэмжээний хувьд доод хувь хэмжээ нь 5% (Канад, Арабын нэгдсэн Эмират улс, Катар), дээд хувь хэмжээ нь 27% (Унгар), 25% (Дани, Хорват) байна.

2023 оны мэдээллээс үзэхэд, судалгаанд авагдсан 126 орноос ихэнх нь НӨАТ-ын хувь хэмжээндээ өөрчлөлт оруулсан байх бөгөөд НӨАТ-ын хувь хэмжээ дэлхийн ихэнх улс оронд буурах чиг хандлагатай байна. Тухайлбал, 2023 оны байдлаар судалгаанд авагдсан 126 орноос 90 гаруй оронд НӨАТ-ын татвар буурсан байх ба 30 орчим оронд тодорхой өөрчлөлт ороогүй байна.

Тухайлбал: Албанид 20%-6%, Алжирт 19%-9%, Анголд 14%-5%, Аргентинд 21%-10,5%, Австрид 20%-13%, Болгарт 20%-9% гэх мэтчилэн мэдэгдэхүйц хэмжээгээр бууруулсан байдал ажиглагдаж байна.

(Дэлгэрэнгүй мэдээллийг хүснэгтээс үзнэ үү)

Дэлхийн улс орнуудын НӨАТ болон худалдааны, бараа, ажил үйлчилгээний татварын хувь хэмжээ¹⁰⁰

№	Улсын нэр	Татварын төрөл	Татварын хувь хэмжээ (Standard rate)	Бууруулсан хувь хэмжээ (Reduced rate)
1	Albania	НӨАТ (VAT)	20%	6%
2	Algeria	НӨАТ (VAT)	19%	9%
3	Angola	НӨАТ (VAT)	14%	5%, 7%
4	Anguilla	Бараа, ажил үйлчилгээний татвар (GST)	13%	
5	Antigua and Barbuda	Худалдааны татвар (Sales Tax)	15%	14%
6	Argentina	НӨАТ (VAT)	21%	10.5%
7	Australia	Бараа, ажил үйлчилгээний татвар (GST)	10%	
8	Austria	НӨАТ (VAT)	19%, 20%	10%, 13%
9	Azerbaijan	НӨАТ (VAT)	18%	
10	Bahamas	НӨАТ (VAT)	10%	2.5%, 4%, 6%, 8%, 9%, 10%
11	Bahrain	НӨАТ (VAT)	10%	
12	Bangladesh	НӨАТ (VAT)	15%	5%, 7.5%, 10%
13	Barbados	НӨАТ	17.5%	10%
14	Belgium	НӨАТ (VAT)	21%	6%, 12%
15	Bhutan	Бараа, ажил үйлчилгээний татвар (GST)	7%	
16	Bolivia	НӨАТ (VAT)	13%	
17	Bosnia and Herzegovina	НӨАТ (VAT)	17%	
18	Botswana	НӨАТ (VAT)	12%	
19	Bulgaria	НӨАТ (VAT)	20%	9%
20	Cambodia	НӨАТ (VAT)	10%	
21	Cameroon	НӨАТ (VAT)	19.25%	
22	Canada	Бараа, ажил үйлчилгээний татвар (GST)	5%	
23	Chad	НӨАТ (VAT)	18%	9%
24	Chile	НӨАТ (VAT)	19%	
25	China	НӨАТ (VAT)	13%	3%, 5%, 6%, 9%
26	Colombia	НӨАТ (VAT)	19%	5%
27	Congo	НӨАТ (VAT)	18%	5%

¹⁰⁰Эх сурвалж: Worldwide VAT, GST and Sales Tax Guide – 2023.

GST Goods and services tax
SUT Sales and use tax
VAT Value-added Tax

28	Congo (БНАКУ)	НӨАТ (VAT)	16%	8%
29	Costa Rica	НӨАТ (VAT)	13%	1%, 2%, 4%
30	Côte D'Ivoire	НӨАТ (VAT)	18%	9%
31	Croatia	НӨАТ (VAT)	25%	5%, 13%
32	Cyprus	НӨАТ (VAT)	19%	5%, 9%
33	Czech Republic	НӨАТ (VAT)	21%	10%, 15%
34	Denmark	НӨАТ (VAT)	25%	
35	Dominican Republic	Үйлдвэржсэн бараа, үйлчилгээний татвар (Tax on the Transfer of Industrialized Goods and Services)	18%	16%
36	Ecuador	НӨАТ (VAT)	12%	8%
37	Egypt	НӨАТ (VAT)	14%	5%
38	El Salvador	НӨАТ (VAT)	13%	
39	Equatorial Guinea	НӨАТ (VAT)	15%	6%
40	Estonia	НӨАТ (VAT)	20%	5%, 9%
41	Fiji	НӨАТ (VAT)	15%	9%
42	Finland	НӨАТ (VAT)	24%	10%-14%
43	France	НӨАТ (VAT)	20%	2.1%, 5.5%, 10%
44	Georgia	НӨАТ (VAT)	18%	
45	Germany	НӨАТ (VAT)	19%	7%
46	Ghana	НӨАТ (VAT)	15%	3%
47	Greece	НӨАТ (VAT)	24%	6%, 13%
48	Guatemala	НӨАТ (VAT)	12%	4%, 5%
49	Guinea	НӨАТ (VAT)	18%	
50	Guyana	НӨАТ (VAT)	14%	
51	Honduras	НӨАТ (VAT)	15%	
52	Hungary	НӨАТ (VAT)	27%	5%, 18%
53	Iceland	НӨАТ (VAT)	24%	11%
54	Indonesia ²	НӨАТ (VAT)	11%	
55	Ireland	НӨАТ (VAT)	23%	9% 13.5%
56	Isle of Man	НӨАТ (VAT)	20%	5%
57	Israel	НӨАТ (VAT)	17%	
58	Italy	НӨАТ (VAT)	22%	4%, 5%, 10%
59	Japan	Хэрэглээний татвар (Consumption tax)	10%	8%
60	Jordan	Худалдааны татвар (Sales Tax)	16%	1%, 2%, 4%, 5%, 10%
61	Kazakhstan	НӨАТ (VAT)	12%	
62	Kenya	НӨАТ (VAT)	16%	8%
63	Korea (South)	НӨАТ (VAT)	10%	

64	Kosovo	HӨAT (VAT)	18%	8%
65	Latvia	HӨAT (VAT)	21%	5%, 12%
66	Lebanon	HӨAT (VAT)	11%	
67	Lesotho	HӨAT (VAT)	15%	10%
68	Lithuania	HӨAT (VAT)	21%	5%, 9%
69	Luxembourg	HӨAT (VAT)	17%	3%, 8%, 14%
70	Madagascar	HӨAT (VAT)	20%	5%, 15%
71	Malaysia	Бараа, ажил үйлчилгээний татвар (GST) Sales Tax Service tax	10% 6%	
72	Malta	HӨAT (VAT)	18%	5%, 7%
73	Mauritius	HӨAT (VAT)	15%	
74	Mexico	HӨAT (VAT)	16%	8%
75	Moldova	HӨAT (VAT)	20%	8%, 12%
76	Montenegro	HӨAT (VAT)	21%	7%
77	Morocco	HӨAT (VAT)	20%	7%, 10%, 14%
78	Mozambique	HӨAT (VAT)	16%	5%
79	Namibia	HӨAT (VAT)	15%	
80	Netherlands	HӨAT (VAT)	21%	9%
81	New Zealand	Бараа, ажил үйлчилгээний татвар (GST)	15%	9%
82	Nicaragua	HӨAT (VAT)	15%	
83	Nigeria	HӨAT (VAT)	7.5%	
84	North Macedonia	HӨAT (VAT)	18%	5%, 10%
85	Norway	HӨAT (VAT)	25%	12%, 15%
86	Oman	HӨAT (VAT)	5%	
87	Pakistan	Худалдааны татвар (Sales tax)	17%	1%, 1.5%, 2%, 5%, 6%, 7%, 8%, 10%, 12%
88	Panama	HӨAT (VAT)	7%	10%, 15%
89	Papua New Guinea	Бараа, ажил үйлчилгээний татвар (GST)	10%	
90	Paraguay	HӨAT (VAT)	10%	5%
91	Peru	HӨAT (VAT)	18%	10%
92	Philippines	HӨAT (VAT)	12%	
93	Poland	HӨAT (VAT)	23%	5%, 8%
94	Portugal	HӨAT (VAT)	23%	6%
95	Puerto Rico	Худалдааны болон ашиглалтын татвар (SUT)	10.5%	1%
96	Qatar	HӨAT (VAT)	5%	
97	Romania	HӨAT (VAT)	19%	5%, 9%
98	Rwanda	HӨAT (VAT)	18%	
99	Saint Lucia	HӨAT (VAT)	12.5%	10%

100	Saudi Arabia	HӨAT (VAT)	15%	
101	Senegal	HӨAT (VAT)	18%	10%
102	Serbia	HӨAT (VAT)	20%	10%
103	Singapore	Бараа, ажил үйлчилгээний татвар (GST)	7%	
104	Slovak	HӨAT (VAT)	20%	5%, 10%
105	Slovenia	HӨAT (VAT)	22%	5%, 9.5%
106	South Africa	HӨAT (VAT)	15%	
107	South Sudan	Худалдааны татвар (Sales tax)	18%	
108	Spain	HӨAT (VAT)	21%	4%, 5%, 10%
109	Sweden	HӨAT (VAT)	25%	6%, 12%
110	Switzerland	HӨAT (VAT)	7.7%	2.5%
111	Taiwan	HӨAT (VAT)	5%	
112	Tanzania	HӨAT (VAT)	18%	
113	Thailand	HӨAT (VAT)	7%	
114	Trinidad and Tobago	HӨAT (VAT)	12.5%	
115	Tunisia	HӨAT (VAT)	19%	7%, 13%
116	Turkey	HӨAT (VAT)	20%	1%, 10%
117	Uganda	HӨAT (VAT)	18%	
118	Ukraine	HӨAT (VAT)	20%	7%, 14%
119	United Arab Emirates	HӨAT (VAT)	5%	
120	UK	HӨAT (VAT)	20%	5%
121	Uruguay	HӨAT (VAT)	22%	10%
122	Uzbekistan	HӨAT (VAT)	12%	
123	Venezuela	HӨAT (VAT)	16%	
124	Vietnam	HӨAT (VAT)	10%	5%
125	Zambia	HӨAT (VAT)	16%	
126	Zimbabwe	HӨAT (VAT)	15%	

НӨАТ-ын 2014 оны нэрлэсэн (стандарт) хувь хэмжээг 2023 онд гаргасан судалгааны мэдээллүүдтэй харьцуулж үзвэл: 14 улс, нэмэгдүүлж, 5 улс бууруулсан байна. Үүнд: Грек, Индонез, Итали, Ливан, Өмнөд Африк, Тунис зэрэг улсууд 1%-иар, Люксембург, Словени, Япон зэрэг улсууд 2%-иар, Гана, Колумб, Нигери зэрэг улсууд 3%-иар, Египет 4%-иар, Кипр хамгийн өндөр буюу 11 хувиар тус тус нэмэгдүүлсэн бол Венесуэл (1%-иар), Исланд (2%-иар), Тринидад Тобаго (3%-иар), Франц (4%-иар), Румын (5%-иар) тус тус бууруулжээ.

ПССХ-ээс өмнө нь гаргасан судалгаануудын агуулга, зарим орнуудын кэйс судалгаан дээр тулгуурлан НӨАТ-ын буцаан олгоолтын хувь хэмжээ, түүний өөрчлөлт, бууралттай холбоотой асуудлыг тоймлон авч үзвэл дараах байдалтай байна. Үүнд:

НӨАТ-ын талаарх дэлхийн чиг хандлага. Дэлхийн улс орнуудад борлуулалтын татвар, худалдааны татвар, жижиглэнгийн худалдааны татвар, гүйлгээний татвар, НӨАТ, онцгой татвар гэх мэт олон төрлийн нэр, зориулалт бүхий хэрэглээний татварууд үйлчилж байгаа хэдий ч сүүлийн жилүүдэд НӨАТ давамгайлж байна.

НӨАТ нь орчин үед дэлхий нийтээр ашиглаж байгаа “эцсийн хэрэглээнд ногдуулдаг” хэрэглээний татварын нэг төрөл юм. Энэхүү татвар нь дэлхийн бусад улс орнуудад түгээмэл хэрэглэгдэж байсан үйлдвэрлэгчдийн худалдааны татвар (жишээ нь: Канад Улс), бөөний худалдааны татвар (Австрали, Шинэ Зеланд), худалдан авалтын татвар (Нидерланд), үйлдвэрлэлийн түвшний НӨАТ (БНХАУ) зэрэг шууд бус татварын хувилбаруудыг орлон гарч ирсэн.¹⁰¹

Нэмэгдсэн өртгийн албан татвар (НӨАТ) нь дэлхий даяар түргэн хугацаанд нэвтэрсэн бөгөөд одоогийн байдлаар дэлхийн 140 гаруй оронд хэрэгжиж байна. Дэлхийн улс орнуудын НӨАТ-ын дундаж хувь хэмжээг үзэхэд хөгжлийн үзүүлэлт өндөртэй хөгжиж байгаа орнууд болон Азийн ихэнх орнуудад харьцангуй бага буюу 5%-15% орчим, өндөр хөгжилтэй Европын орнуудад харьцангуй өндөр 15%-25% байх боловч улс орон бүрд харилцан адилгүй байна. Тухайлбал, өндөр хөгжилтэй орнуудаас Канад улсад GST-ын хувь хэмжээ хамгийн бага буюу 5%-тай байхад Дани, Хорват, Унгар зэрэг орнуудад 25%-27%-иар тогтоосон байна. Гэвч сүүлийн жилүүдэд дэлхийн улс орнууд НӨАТ-ын хувь хэмжээгээ бууруулах чиг хандлага ажиглагдаж байна.

НӨАТ-ын эрх зүйн орчны өөрчлөлтийг авч үзвэл, дэлхийн улс орнуудад НӨАТ-ын эрх зүйн орчны хүрээнд ихэвчлэн НӨАТ-ын хувь хэмжээг өөрчлөн тогтоох, татварын цахим бүртгэлийн систем нэвтрүүлэх, татвар хураалтад хяналт тавих зэрэг чиглэлээр өөрчлөлтүүд орсон байна.

НӨАТ-ыг дэлхийн улс орнууд төрөөс эдийн засгийг удирдах, стратегийн болон хөгжлийн зорилтот салбаруудаа дэмжин хөгжүүлэх хөшүүрэг болгон ашиглаж байна. Иймээс дэлхийн улс орнуудад НӨАТ-ын олон шатлалт хувь хэмжээг ашиглаж байна. Тухайлбал, БНХАУ-д жижиг бизнес эрхлэгчдэд дэмжлэг үзүүлэх зорилгоор 2018-2020 онд 20000-30000 юаны борлуулалт хийсэн татвар төлөгчдийг НӨАТ-аас чөлөөлж байгаа бол Тайваньд ХАА-н бүтээгдэхүүний жижиглэнгийн худалдаа эрхлэгчдээс 0.1 хувийн НӨАТ-ын татвар авч байх жишээтэй.

НӨАТ-ын хувь хэмжээ, хөнгөлөлт, чөлөөлөлт, буцаан олголтын туршлага улс орнуудад харилцан адилгүй байна. Тухайлбал:

¹⁰¹ НӨАТ ба хэрэглээний татварын хувилбарууд. Р.Кревер. www.iltod.gov.mn

ИНДОНЕЗ УЛС

НӨАТ-ын эрх зүйн зохицуулалт. 1985 оны 4-р сарын 01-ээс эхлэн өмнө нь үйлчилж байсан худалдааны татварыг халж НӨАТ-ын тухай хуулийг¹⁰² баталснаар НӨАТ-ыг нэвтрүүлжээ. Үйл ажиллагааны чиглэлээсээ хамаарч 180-360 сая индонез рупи буюу 26-52 сая төгрөгтэй тэнцэх хэмжээтэй борлуулалт хийдэг этгээд НӨАТ төлөгчөөр бүртгүүлдэг байна.

НӨАТ ногдуулалт. Татварын хувь хэмжээ нь Монгол Улстай адил 10 хувь бөгөөд тайланг сараар гаргадаг байна.

НӨАТ-ын хөнгөлөлт, чөлөөлөлт. Нийтийн мэдээллийн хэрэгсэл, зочид буудал, ресторан бусад хоолны газрууд, уул уурхайн бүтээгдэхүүн, өрөмдлөгийн ажил НӨАТ-аас чөлөөлөгддөг байна. Мөн эрүүл мэнд боловсрол, банк, санхүү, даатгалын үйлчилгээ, шуудан, нийтийн тээврийн үйлчилгээ татвараас чөлөөлөгддөг байна.

НӨАТ-ын буцаан олголт. НӨАТ-ын буцаан олголт авах хүсэлтийн дагуу аудитын шалгалт орж, шалгалтын дүгнэлтэд тулгуурлан буцаан олгох эсэх шийдвэр гарна. Энэхүү процесс 12 сарын хугацаанд үргэлжлэх ба энэ хугацаанд ямар нэгэн шийдвэр гараагүй бол НӨАТ-ын буцаан олголтын хүсэлтийг зөвшөөрсөнд тооцогдоно. Буцаан олголтыг санхүүгийн жилийн эцэст олгодог байна.

Татварын тайлангаа цаг хугацаандаа өгдөг, татварын ямар нэгэн өргүй зэрэг тодорхой шалгуур үзүүлэлтийг хангасан байгууллагыг “алтан” статустай татвар төлөгчид оруулна. “Алтан” статустай татвар төлөгч нь урьдчилан аудитын шалгалтанд орж, НӨАТ-ын буцаан олголт эрт авах боломжтой. Хэрэв “алтан” статустай татвар төлөгч нь татварын буцаан олголтоо хэтрүүлж авсан нь аудитын шалгалтаар тогтоогдвол захиргааны торгуулийг 100 хувь төлнө.

КАЗАХСТАН УЛС

НӨАТ-ын эрх зүйн зохицуулалт. Казахстан улс 2009 оны 01-р сарын 01-ээс эхлэн НӨАТ-ын хуулийг хэрэгжүүлж эхэлсэн¹⁰³ бөгөөд татвар ногдуулах зүйл, чөлөөлөлт буцаан олголттой холбоотой хэд хэдэн чухал өөрчлөлтүүдийг оруулсан.

Татварын хувь хэмжээ нь 12 хувь бөгөөд тайланг улирлаар гаргадаг байна. Мөн тайлан гаргаснаас хойш 10 хоногт багтаан татвараа төлөх үүрэг хүлээдэг байна. НӨАТ төлөгчөөр бүртгүүлэх босго нь 42 390 000 тенге буюу 286500 ам.доллар, ойролцоогоор 360 сая монгол төгрөгтэй

¹⁰² Indonesia VAT Law.

¹⁰³ Налоговый кодекс РК.

тэнцэнэ. Зарим төрлийн эм, эмчилгээний эм бэлдмэл, түүхий эд, тоног төхөөрөмж, сэлбэг хэрэгслийг импортын НӨАТ-аас чөлөөлдөг байна. Онцлог нь Төв банканд худалдсан үнэт металлд тэг хувиар НӨАТ ногдуулдаг байна.

НӨАТ-ын буцаан олголт. Өөрийн үйлдвэрлэсэн бүтээгдэхүүний 60-аас доошгүй хувийг экспортолсон татвар төлөгчдөд 60 хоногийн дотор бусад татвар төлөгчдөд 180 хоногт багтаан НӨАТ-ын буцаан олголт олгодог байна.

НИДЕРЛАНД УЛС

НӨАТ-ын эрх зүйн зохицуулалт. Нидерландын гол татваруудын нэг болох НӨАТ нь 1968 онд батлагдсан НӨАТ-ын тухай хуулиар¹⁰⁴ зохицуулагдана.

Татварын хувь хэмжээ. НӨАТ-ын стандарт хувь хэмжээ 19 хувь байна. 6 хувийн бууруулсан хувь хэмжээ нь импорт болон Хамтын нийгэмлэгийн дотор бараа, үйлчилгээ авах үйл ажиллагаа болно. Буруулсан хувь хэмжээнд хоол хүнсний бүтээгдэхүүн болон эмчилгээний эмийн бүтээгдэхүүн хамаарна.

Ус, урлаг, ном, сонин, сэтгүүл, харааны бэрхшээлтэй иргэдэд зориулсан туслах багаж, хиймэл эрхтэн, газар тариалангийн зарим бараа, үйлчилгээ, зорчих тээвэр, спорт, хөдөлмөр шаардсан үйлчилгээ болон театр, жүжиг, музей, кинотеатр, спортын арга хэмжээ, хөгжөөнт тоглоомын парк, амьтны хүрээлэн, циркийн орох тасалбар зэрэг бараа үйлчилгээнд ногдуулах татварын хэмжээ харьцангуй бага байна.

НӨАТ-ын буцаан олголт. Татвар төлөгч НӨАТ-ын мэдүүлгийн маягтыг заавал бөглөж өгнө. Татвар төлөгч нь НӨАТ-ын буцаан олголтоо сар бүр, улирал бүр, жил бүр авах эсэхээ өөрөө тогтоох боломжтой. Татварын удирдах газар мэдүүлгийг хүлээн авснаас хойш нэг сарын дотор буцаан олголтыг шалгаж шийдвэрлэнэ. Татвар төлөгч нь мэдүүлгийн маягтыг хугацаанаас нь хоцроосон тохиолдолд торгууль ногдуулна.

ОХУ

НӨАТ-ын эрх зүйн харилцааг ОХУ-ын Татварын тухай хуулийн /2001 он/ 21 дүгээр бүлгээр¹⁰⁵ зохицуулах ба НӨАТ нь ОХУ-ын төсвийн орлогын 30-35 хувийг бүрдүүлдэг төсвийн орлогын хамгийн том эх үүсвэр юм. ОХУ-ын НӨАТ-ын хуулийн үг хэллэгийг маш нарийн чанд, дэлгэрэнгүй

¹⁰⁴ ftnref1 Wet op de omzetbelasting 1968 – Wet OB. Эх сурвалж: http://wetten.overheid.nl/BWBR0002629/geldigheidsdatum_04-07-2013

¹⁰⁵ Налоговый кодекс Российской Федерации (НК РФ), Раздел VIII. Федеральные налоги, Глава 21. Налог на добавленную стоимость

тайлбарласан байдаг. Тухайлбал, эрүүл мэндийн үйлчилгээг чөлөөлөлтөд хамааруулахдаа энэ чөлөөлөлтөд эмнэлгийн тоног төхөөрөмж, протез хиймэл эрхтэн, түүний түүхий эд сэлбэг, тахир дутуу хүний тэрэг тэргэнцэр, харааны шил, линз (нарны шилнээс бусад), гоо сайхны мэс заслаас бусад хувийн болон эмнэлэг эмчилгээ, оношилгооны үйлчилгээ, эрүүл мэндийн даатгалын үйлчилгээ, цус хүлээн авах, сэлбэх үйлчилгээ, эмнэлгийн яаралтай тусламж, задлан шинжилгээ, жирэмсэн эхчүүд болон нярай хүүхдийн асаргаа, наркологийн эмчилгээ, өндөр настны болон тахир дутуу хүмүүсийн асрамжийн газрын үйлчилгээ хамаарна гэж нарийн зааж өгсөн байна.

Татварын хувь хэмжээ. Тус улсад ерөнхий хувь хэмжээ нь 2004 оноос эхлэн 18 хувь бөгөөд зарим хүнсний бараа, эм, хүүхдийн хувцас, ном, сонин сэтгүүлийн борлуулалтад 10 хувиар ногдуулдаг байна. Татвар төлөгчөөр бүртгүүлэх босго нь 2 сая рубль буюу ойролцоогоор 90 сая төгрөг байна.

НӨАТ-ын буцаан олголт /Татварын тухай хуулийн 176-р зүйл/ нь ОХУ-ын татварын тогтолцооны хамгийн эмзэг хэсэг гэж тооцогддог бөгөөд түүнийг буцаан олгохын тулд маш олон тооны баримт материал шаардаж, олон төрлийн шаардлага тавьдаг байна. Тухайлбал, экспортод гаргасан барааны НӨАТ-ын буцаан олголтыг баталгаажуулж буцаан олгохын тулд тэдэнд экспортын орлого нь бараа хилээр гарснаас хойш 6 сарын дотор ОХУ-ын банкн дахь дансанд орсон байх, бараа солилцоогоор төлбөрийг авахаар тохиролцсон бол уг бараа нь ОХУ-ын нутаг дэвсгэрт орж ирсэн нь гаалийн байгууллагаар нотлогдсон байх, бэлэн мөнгө хүлээн авсан бол уг мөнгөө ОХУ-ын арилжааны банкн дахь дансанд төвлөрүүлсэн нь банкны тодорхойлолтоор нотлогдсон байх гэх мэт шаардлага тавьдаг байна. Мөн барааг экспортод гаргасан гаалийн мэдүүлэг, барааг хилээр нэвтрүүлсэн гэсэн тэмдэглэгээ бүхий тээврийн бичиг баримт, экспортын орлого дансанд төвлөрсөн тухай арилжааны банкны тодорхойлолт, санхүүгийн тайланд тусгасан тэмдэглэл, татвар төлөгчийн хүсэлт, экспортын гэрээний 1 хувь гэх мэт материалыг хавсаргахыг шаарддаг байна. Хэрэв илүү төлөлтийг баталгаажуулах явцад аливаа зөрчил илэрвэл буцаан олголт олгохоос татгалзах үндэслэл болдог байна.

ЧИЛИ УЛС

НӨАТ-ын эрх зүйн харилцаа. Чилийн Татварын албаны дарга Julio Periera-ийн 2011 оны 3-р сарын 23-ны өдөр тавьсан Татварын орлогын тухай илтгэлд¹⁰⁶ дурдсанаар зэс, молибденийн үйлдвэрлэлээр дэлхийд тэргүүлэгч Чили улсын 2010 оны нийт төсвийн татварын орлого 17,7 триллион песо байснаас НӨАТ-ын орлого түүний 47,7 хувь буюу 8,3

¹⁰⁶ The SII Commissioner Julio Pereira, 2011, 2010 Official Accounts address, Santiago

триллион песо байгааг дурджээ. Үүний зэрэгцээ 2011 онд Чилийн татварын албаны гол зорилт нь “НӨАТ-ын ногдуулалтад тавих хяналт, шалгалтын үр дүнг дээшлүүлэх явдал” гэж онцолжээ. Тэрээр хэлэхдээ дэлхийн зах зээл дэх зэсийн үнэ тааламжтай өндөр түвшинд байгаа нь улс орны эдийн засагт нэн тааламжтай нөхцөлийг бүрдүүлж байгаа хэдий ч НӨАТ нь цаашид төсвийн орлого бүрдүүлэх хамгийн гол хэрэгсэл байх болно гэжээ. Үүнээс үзэхэд Чили улс төсвийн орлогоо бүрдүүлэхдээ НӨАТ-ын үүрэг, ач холбогдлыг тэргүүн ээлжинд тавьж байна.

Татварын хувь хэмжээ. Чили улсын НӨАТ нь падааны аргад суурилсан бөгөөд бараа ажил үйлчилгээний үнийн дүнгийн 19 хувиар ногдуулдаг байна. Сар бүр тайлан гаргадаг.

НӨАТ-ын буцаан олголт. Илүү төлөлтийг дараа сард нь шилжүүлэн тооцдог ба зөвхөн экспортлогчдод НӨАТ-ын буцаан олголт олгодог байна.

ХЯТАД УЛС

НӨАТ-ын эрх зүйн харилцаа. Хятад улс НӨАТ-ыг 1984 оны 01-р сарын 01-ээс эхлэн зөвхөн 24 төрлийн бизнесийн үйл ажиллагаанд нэвтрүүлж эхэлсэн бол 1994 оноос эхлэн өнөөгийн мөрдөж байгаа хууль хэрэгжиж эхэлжээ. БНХАУ-ын НӨАТ-ын тогтолцоо нь дэлхийд хамгийн нүсэр бөгөөд хамгийн хүчтэй “орлого цуглуулагчид” тооцогддог ба улсын төсвийн орлогын 40-47 хувийг цуглуулдаг байна. Бүтцийн хувьд төдийлөн стандарт хэлбэртэй бус боловч хэрэгжилтийн түвшин нь жил ирэх тусам улам эрчимжиж байгааг ажиглагчид тэмдэглэж байна.

Татварын хувь хэмжээ. Татвар төлөгчдийг 2 ангилдаг бөгөөд 500000 юаниас доош борлуулалттай үйлдвэрлэл эрхлэгчид, 800000 юаниас доош борлуулалттай худалдаа, үйлчилгээ эрхлэгчдийг жижиг татвар төлөгчид гэж тооцно.

Жирийн НӨАТ төлөгчид нь Монгол улсад хэрэгждэг падааны аргаар буюу борлуулалтын НӨАТ болон худалдан авалтын НӨАТ-ын зөрүүгээр төлөх татвараа тодорхойлдог бол жижиг татвар төлөгчид нийт борлуулалтын орлогын 3 хувиар НӨАТ төлдөг байна.

Экспортын бүтээгдэхүүнд 0 хувиар, өргөн хэрэглээний хүнсний ногоо, үр тариа, хөдөө аж ахуй, ой, далайн болон мал аж ахуйн гаралтай бүтээгдэхүүн, ном, сонин сэтгүүл, усан хангамж, халаалт, шатдаг хий, шингэрүүлсэн түлш, ахуйн хэрэглээний нүүрс, нэр бүхий металл болон металл бус эрдэсийн түүхий эд, нүүрс, бордоо, хөдөө аж ахуйн химийн бүтээгдэхүүн, ХАА-н машин техник зэрэг нэр бүхий зарим бараа ажил үйлчилгээнд 13 хувиар, бусад бараа, үйлчилгээнд 17 хувиар НӨАТ ногдуулна.

Боловсрол шинжлэх ухаан, судалгаа шинжилгээний зориулалтаар импортолсон тоног төхөөрөмж, хөдөө ахуйн анхдагч бүтээгдэхүүн үйлдвэрлэгч хувь хүн, хоршоолол, нөхөрлөлийн өөрсдийн тарьж ургуулсан болон үржүүлсэн бүтээгдэхүүн, буцалтгүй тусламжийн бараа, тахир дутуу хүнд зориулсан тоног төхөөрөмж, тахир дутуу хүмүүсийн үзүүлсэн үйлчилгээ НӨАТ-аас чөлөөлөгдөнө.

Үүний зэрэгцээ барилга, нийтийн тээвэр, банк, санхүү, даатгалын үйлчилгээ, аялал жуулчлал, шуудан, харилцаа холбоо, соёл, урлаг, спорт, уран сайхны үйлчилгээ, тоглоом, амралт зугаалгатай холбоотой үйлчилгээнд НӨАТ ногдуулдаггүй бөгөөд эдгээр үйлчилгээнд Бизнесийн татвар гэдэг тусгай татвар ногдуулдаг байна.

Бас нэг онцлог нь үндсэн хөрөнгө болох байшин барилга, тоног төхөөрөмж худалдан авах үед төлсөн НӨАТ-ыг хасаж тооцдоггүй байна. Энэ нь НӨАТ-ын илүү төлөлт, буцаан олголт нэмэгдэхгүй байх нөхцөлийг бүрдүүлэх боловч нөгөө талдаа хөрөнгө оруулалтын өртөг, элэгдлийн зардлыг нэмэгдүүлэх, улмаар орлогын албан татварын хэмжээг бууруулах нөлөөтэй байна.

НӨАТ-ын буцаан олголт. Хятадын татварын алба ихээхэн хатуу байр сууринаас ханддаг бөгөөд үйл ажиллагааны төрөл, экспортын бүтээгдэхүүний ангиллаас хамааран буцаан олгох хувь хэмжээг тусгай жагсаалтын дагуу ялгавартай тогтоодог байна. Хэдийгээр 17 хувийн татвар төлсөн байсан ч 5-17 хувиар тооцож буцаан олголт олгодог байна. НӨАТ-ын буцаан олголт авах бүтээгдэхүүний жагсаалт жил ирэх тусам багасаж байгааг тэмдэглэх нь зүйтэй. Тухайлбал, 2010 оны 7 сарын 15-аас эхлэн өмнө нь 5-9 хувиар тооцож буцаан олголт авдаг байсан 6 төрлийн бүтээгдэхүүнд буцаан олголт олгохоо больсон шийдвэр гарчээ. Үүнд: ган, өнгөт төмөрлөгийн бүтээгдэхүүн, мөнгөний баяжмал, согтууруулах ундаа, бордоо, хортон шавж устгагч болон эм зэрэг химийн бүтээгдэхүүнүүд, хуванцар, резин, шилэн бүтээгдэхүүнүүд оржээ.

АВСТРАЛИ УЛС

Уул уурхайн салбар өндөр хөгжсөн, ашигт малтмалын арвин их нөөцтэй энэ улс НӨАТ-ыг бараа ажил үйлчилгээний татвар (goods and service tax) гэсэн нэртэйгээр 2000 оны 7 сарын 01-ээс эхлэн нэвтрүүлсэн бөгөөд энэ татвар нь ирээдүйд тус улсын төсвийн орлогын 4 гол эх үүсвэрийн нэг байх болно¹⁰⁷ гэж хүлээн зөвшөөрөгдсөн байна.

Бусад хөгжингүй орнуудтай харьцуулахад нэлээд сүүлд НӨАТ нэвтрүүлсэн орны хувьд хуулийн бүтэц, зохицуулалтууд нь харьцангуй боловсронгуй, орчин үеийн шинжтэй гэж тооцогддог байна.

¹⁰⁷ Dr Ken Henry report 2009, Australia's future tax system.

Татварын хувь хэмжээ нь 10 хувь бөгөөд экспорт болон олон улсын тээврийн үйлчилгээнд тэг хувиар татвар ногдуулдаг, эрүүл мэнд боловсролын үйлчилгээ, хандив тусламж, буяны үйл ажиллагаа, газартай холбоотой гүйлгээ, зарим хүнсний бүтээгдэхүүнийг энэ татвараас чөлөөлдөг байна. Аж ахуйн нэгжийн хувь 75000 австрали доллар, ашгийн бус байгууллагын хувьд 150000 австрали доллароос дээш борлуулалттай бол татвар төлөгчөөр бүртгүүлэх үүрэг үүснэ.

Австралийн НӨАТ-ийн тогтолцоонд татвар төлөгч нь НӨАТ төлөгчөөр бүртгүүлэхдээ хэд хэдэн сонголт хийх боломжтой байдаг. Тухайлбал, НӨАТ ногдуулах зарчмаа тодорхойлохын тулд Нягтлан бодох бүртгэлийн аккрузль болон мөнгөн суурийн аль нэгийг сонгох боломжтой. 2 сая австрали доллароос доош борлуулалттай бол мөнгөн суурийг сонгодог байна.

Энэ нь жижиг бизнес эрхлэгчдэд учрах татварын дарамт, мөнгөн урсгалын хомстолыг бууруулах ач холбогдолтой юм. Мөн тайлан гаргах хугацааг сар, улирал, жилээр гэж сонгох боломжтой бөгөөд зөвхөн 20 саяас дээш борлуулалттай бол сараар тайлан гаргадаг.

Австралийн НӨАТ-ын тогтолцоонд уул уурхайн салбарт зориулсан тусгайлсан зохицуулалт байхгүй бөгөөд бусад татвар төлөгчдийн нэгэн адилаар зохицуулагдана.

КАНАД УЛС

1991 оны 01 сарын 01-нээс холбооны улсын болон муж улсын худалдааны татварыг уялдуулсан өвөрмөц татварыг бий болгожээ. Энэ татварыг нэвтрүүлснээр үйлдвэрлэгчдийн худалдааны татвар болон харилцаа холбооны татварыг хүчингүй болгожээ.

Тус улсын холбооны улсын бараа үйлчилгээний татвар (goods and service tax) буюу НӨАТ-ын хувь хэмжээ нь 5 хувь байдаг. 30000 канад доллароос дээш борлуулалттай аж ахуйн нэгж, 50000 канад доллароос дээш борлуулалттай ашгийн бус байгууллага татвар төлөгчөөр бүртгэгдэнэ.

Энэ улсын гол онцлог бол муж улсууд нь өөрийн худалдааны татвартай ба 2 төрлийн шууд бус татварыг давхар ногдуулдаг. Гэвч сүүлийн үед муж улсууд эдгээр 2 татварын нэгтгэж эхэлсэн байна. Одоогоор Алберта, Юкон, Нанюват, Баруун хойд муж зөвхөн холбооны 5 хувийн НӨАТ-тэй байгаа ба нийлмэл татварыг Бритиш Колумбия 12, Манитоба 12, НьюБруинсвик 13, Лабрадор 13, Ньюскотиа 15, Онтарио 13 хувиар тус тус ногдуулж байна. Түүнчлэн 2 татварыг ногдуулах дараалал нь муж бүрд өөр байдгаас нийлмэл хувь хэмжээ нь мөн өөрчлөгддөг байна.

Онцлог тал нь экспортын бараа үйлчилгээнээс гадна зарим хүнсний бүтээгдэхүүн, жороор олгогдох эм, дотоодын болон олон улсын нийтийн тээврийн үйлчилгээ, эмнэлгийн тоног төхөөрөмжид тэг хувиар татвар ногдуулдаг байна. Эрүүл мэнд боловсрол, банк санхүүгийн үйлчилгээнээс гадна хуулийн зөвлөгөө өгөх үйлчилгээ НӨАТ-аас чөлөөлөгддөг байна.

АНУ

Эдийн засгийн цар хүрээ, хөгжлийн түвшнээр дэлхийд тэргүүлэгч АНУ-ын хувьд өнөөг хүртэл холбооны улсын түвшинд НӨАТ нэвтрүүлээгүй байгаа бөгөөд ялангуяа НӨАТ-ын тогтолцоог эсэргүүцэгчид энэ орныг жишээ болгон авч эсэргүүцлээ дэвшүүлэн тавьдаг тул учир шалтгааныг нь судлах, дүгнэлт гаргах зайлшгүй шаардлагатай. Иймд энэ улсад яагаад өнөөг хүртэл холбооны хэмжээнд НӨАТ-ыг нэвтрүүлэхгүй байгаа учрыг зарим эрдэмтэн, судлаачдын судалгаанаас авч үзвэл:

АНУ-ын 50 муж улсын 45 нь шууд бус татварын аливаа нэг хэлбэрийг төсвийн орлогоо бүрдүүлэхэд ашигладаг бөгөөд жижиглэнгийн худалдааны татвар голлох байр суурь эзэлж байна.

АНУ-д холбооны хэмжээнд НӨАТ нэвтрүүлэх санаачилга анх 1862 онд иргэний дайны үед дараа нь 1942 онд Дэлхийн II дайны үед хүчтэй тавигдаж байжээ. Улмаар 1969 онд ерөнхийлөгч Р.Никсон, 1977 оны эхээр ерөнхийлөгч Форд, түүний дараа ерөнхийлөгч Ж.Картер, 1984 онд ерөнхийлөгч Р.Рейган, 2005 онд ерөнхийлөгч Ж.Бушийн Засгийн газрууд татварын тогтолцоог шинэчлэх ажлын хүрээнд орлогын албан татварын үүргийг бууруулж НӨАТ нэвтрүүлэх, төсвийн алдагдлыг бууруулах санаачилгуудыг гаргаж байжээ. Гэвч тухай бүр ч дэмжлэг олоогүй байна.

Уэйнийн их сургуулийн профессор Алан Шенкийн тайлбарласнаар¹⁰⁸ өнөөгийн Б.Обамагийн Засгийн газар төсвийн алдагдлыг бууруулах, эрүүл мэндийн даатгалын тогтолцоог санхүүжүүлэх эх үүсвэр хайх арга замыг судалж байгаа бөгөөд энэ 2 асуудлыг зэрэг шийдвэрлэх цорын ганц арга нь НӨАТ гэжээ.

НӨАТ нэвтрүүлэх асуудал нь тухайн улс орны эдийн засагт олон эерэг үр дүн авчрах ач холбогдолтой ч улс төрийн шийдлийн хувьд “амиа хорлолт” болдог ажээ. Тухайлбал, 1986 онд Япон улсад НӨАТ нэвтрүүлсэн ерөнхий сайд Я.Накасонэ, 1991 онд Канад улсад НӨАТ нэвтрүүлсэн ерөнхий сайд Б.Малруни нар сонгуульд ялагдаж байсан ба Австрали улсад НӨАТ нэвтрүүлсэн ерөнхий Ж.Ховардын нам парламентад олон суудлаа алдаж байжээ.

¹⁰⁸ Alan Schenk, 2011, Prior US flirtations with VAT, VAT reader, Tax analysts,

АНУ-ын Дотоод орлогын газарт ирүүлсэн нийт орлогын тайлангийн талаас доош буюу 45-48 хувь нь татвар төлөхөөргүй, хөнгөлөлт чөлөөлөлтөд хамрагдсан тайлан байдаг бөгөөд хэрэв НӨАТ нэвтрүүлбэл хүн бүр татвар төлдөг илүү шударга зарчимд шилжинэ гэж үздэг. Гэвч амархан аргаар хэт их төсвийн орлого цуглуулах нь төрийн алба, засгийн газрыг томроход хүргэж эдийн засгийн бүтцэд сөрөг нөлөөлөл үзүүлнэ гэдэг үзэл өнөөг хүртэл давамгайлсан хэвээр байна.

Судлаачдын үзэж байгаагаар,¹⁰⁹ АНУ-д НӨАТ нэвтрүүлэхээс татгалзахад хүргэдэг үндсэн шалтгаанууд нь улс төрийн шалтгаанаас гадна дараах бүлэгт хуваагдахаар байна.Үүнд:

1. НӨАТ нэвтрүүлэх нь төсвийн зардлыг бууруулах төсөв санхүүгийн бодлогын ерөнхий зарчимд нийцэхгүй. НӨАТ нэвтрүүлснээр төсвийн алдагдлыг бууруулах боломжтой боловч энэ нь улмаар төсвийн зардлыг нэмэгдүүлэхэд хүргэж НӨАТ-ын хувь хэмжээг байн байн нэмэгдүүлэхэд хүргэнэ. Тухайлбал, АНУ саяхан НӨАТ-ын хувь хэмжээгээ 2 хувиар нэмсэн нь дээрх учир шалтгаантай холбоотой.
2. НӨАТ-ын тухай хуулийг хэлэлцэх явцад түүний бүтэц дизайн, ялангуяа хувь хэмжээ, чөлөөлөлтийн хүрээ хэрхэн өөрчлөгдөхийг таамаглах аргагүй.
3. Муж улсуудын дийлэнх нь шууд бус татварыг төсөв бүрдүүлэхдээ ашигладаг тул тэдгээрийг холбооны татвартай уялдуулах, эсхүл өөрчлөх нь зөвхөн улс төрийн хувьд бус хэрэгжүүлэх боломжийн хувьд төсөөлшгүй юм.
4. Бага орлоготой хүмүүс нь орлогынхоо дийлэнх хэсгийг хэрэглээнд зарцуулдагас НӨАТ нь бага орлоготой хүмүүст илүү дарамттай байдаг. Энэ нь мөн дундаж орлоготой хүмүүст ч хамаарах тул орлого хуваарилалтын зарчимд нийцдэггүй байна.
5. Төсвийн алдагдал өндөр, эдийн засгийн байдал зөвхөн хямралаас гарах түвшинд байгаа өнөө үед татварын тогтолцоонд шинэчлэл хийх нь эдийн засгийг дахин хямрахад хүргэнэ гэж үзэж байна.

ЭНЭТХЭГ УЛС

Энэтхэг улсад үндэсний худалдааны татварын зэрэгцээ НӨАТ-ын татварыг зарим нэр төрлийн бараанд ногдуулдаг байна. Үндэсний худалдааны татварын тухай хуулийг¹¹⁰ 1956 онд баталж, 1957 оны 01-р сарын 05-ны өдрөөс эхлэн хүчин төгөлдөр болсон. Энэхүү хууль нь муж улс хооронд бараа шилжүүлэх буюу бараа худалдахад ногдуулж байгаа татварын харилцааг зохицуулна. Муж улс хоорондын бараа шилжүүлэхэд нэг муж улсаас нөгөө муж улсад бараа шилжүүлэх, мөн бараа эзэмших

¹⁰⁹ Douglas Holtz-Eakin, 2011. The case against VAT, VAT reader, Tax analysts

¹¹⁰ Central Sales Tax Act /CST/, 1956. Эх сурвалж: http://dor.gov.in/acts_rules.

эрхийн бичиг шилжүүлэхийг багтаана. Өөр муж улсад бараа худалдаж байгаа хүн бүр бүртгүүлж худалдааны татварыг төлөх ёстой.

Анхандаа ХТ-ын хувь хэмжээ 1 хувь байгаад 2-3 хувь болж өсч байгаад 1975 онд 4 хувь хүртлээ өссөн байна. Харин 2008 оны 7-р сарын 01-ээс 3-2 хувь болж эргэж буусан бөгөөд бараа худалдан авч байгаа худалдан авагч, түүний оршин суугаа муж улсаас энэ хувь хамаарна. Хэрэв бараа худалдан авагч нь үйлдвэрлэгч, худалдагч, эсхүл Үндэсний худалдааны татварын тухай хуулиар тогтоосон журмын дагуу барааг ашиглах гэж байгаа бол хөнгөлөлттэй буюу 2 хувийн татвар ногдуулна.

Сүүлийн үеийн судалгаануудаас үзэхэд АНУ-аас гадна Бахамын арлууд, Бахрейн, Британийн Виржиниа, Бермуда, Бруней, Гонконг, Макао, Кейманы арлууд, Гибралтар, Гуэрнси, Ирак, Кувейт, Ливи, Малдив, Оман, Катар, Сан-Марино, Саудын Араб, Арабын Нэгдсэн Эмират улс зэрэг 17 улс, автономит мужууд НӨАТ-гүй байгаа бөгөөд тэдгээрээс Арабын орнуудад НӨАТ нэвтрүүлэх асуудал тавигдаж эхлээд байна. Түүнчлэн БНАСАУ (Хойд солонгос) 15 хувиар, Куба 2-20 хувиар НӨАТ ногдуулдгийг ч дурдаж болно.

НӨАТ-ын буцаан олголтын онцлог зохицуулалтууд

НӨАТ-ын эдийн засагт үзүүлж буй үр нөлөөг бууруулахгүй байх зорилгоор татвараас зайлсхийх явдлыг багасгах, далд эдийн засгийг хумих, татварын бааз суурийг нэмэгдүүлэх болон төсвийн орлогыг нэмэгдүүлэх үүднээс **НӨАТ-ын буцаан олголтыг** улс орнууд хэрэглэж ирсэн.

Европын холбоо (ЕХ)-ны гишүүн улсуудад бүртгэлтэй татвар төлөгч нь НӨАТ-ын буцаан олголтыг гишүүн аль ч орноос нэхэмжилж авах боломжтой болсон.

Финландад тухайн татварын жилд нэхэмжилж болох буцаан олголт ногдох борлуулалтын хэмжээ нь 400 евро, харин санхүүгийн сүүлийн улирлын тухайд нэхэмжилж болох буцаан олголт ногдох хэмжээ нь 50 еврогоос багагүй байхаар тогтоосон байна.

Нидерландад НӨАТ-ын буцаан олгох үйл явц нь татвар төлөгчөөс хамаарч байна. Тухайлбал, мэдүүлгийн маягтыг заавал бөглөж өгөх ба хугацаанаас нь хоцроосон тохиолдолд торгууль ногдуулна. Мөн татвар төлөгч нь НӨАТ-ын буцаан олголт авах хугацаагаа (сараар, улирлаар, жилээр) өөрөө тогтоох боломжтой зэрэг онцлог зохицуулалт байна.

ОХУ-д буцаан олголтыг татвар төлөгчийн дансанд татварыг буцаан олгохоос гадна татварын өр төлбөр (албан татварын дутуу төлөлт, анз,

торгууль)-ийг төлөх, эсхүл ирээдүйд төлөгдөх татварт урьдчилж авах боломжийг хуулиар олгосон байна. Харин Тайваньд татварын илүү төлөлтийг ирээдүйд төлөгдөх татварт тооцон урьдчилж авах хуулийн зохицуулалт үйлчилж байна.

Аливаа албан татварын чөлөөлөлтийн нэг гол зорилго нь онолын хувьд эдийн засгийн өсөлтийг дэмжихэд чиглэгдсэн байдаг гэж хэлж болно. Сүүлийн 4 жилийн байдлаар ДНБ, НӨАТ-ын чөлөөлөлт хоёр ерөнхийдөө ижил чиглэлтэй байгаа ч 2020 онд чөлөөлөлт өссөн байхад ДНБ тодорхой хэмжээнд буурсан байна. Энэ нь эдийн засгийн өсөлтөд татвар, чөлөөлөлтөөс гадна олон хүчин зүйлс нөлөөлдөг болохыг харуулж байгаа юм. 2020 онд эцсийн хэрэглээ өндөр хэвээр байсан ч хөрөнгө оруулалтын зардал хумигдсан нь ДНБ-г бууруулжээ.

Бидний хийсэн судалгаанаас манай улсын дотоодын нийт бүтээгдэхүүний 60 гаруй хувийг эзэлдэг эцсийн хэрэглээнд нэмэгдсэн өртгийн албан татварыг ногдуулдаг тул энэхүү татвар нь төсвийн орлогыг бүрдүүлэхэд чухал үүрэг гүйцэтгэдэг, тоо хэмжээ нь харьцангуй тогтвортой, өндөр ач холбогдолтой болох нь харагдаж байна. Түүнчлэн, нэмэгдсэн өртгийн албан татварын чөлөөлөлт нь жил дараалан нэмэгджээ. Тухайлбал, сүүлийн 4 жилийн туршид НӨАТ-ын чөлөөлөлтийн ДНБ-д эзлэх хэмжээ нь 2.3 хувиас 4.3 хувь болж өссөн бол төлөгдвөл зохих НӨАТ-т эзлэх хувь нь 29 хувиас 42 хувь болж өсжээ. Өөрөөр хэлбэл, энэ хэмжээгээр НӨАТ-ын чөлөөлөлт нь үйлдвэрлэгч, ялангуяа эцсийн хэрэглэгчдэд эерэг таатай боломжийг олгосон байна.

Судалгаанаас үзэхэд, Латви Улс бараа үйлчилгээний онцлогоос шалтгаалж 5-21 хувийн хооронд НӨАТ ногдуулдаг бол БНСУ, Тайвань, Латви Улсуудын татварын орлогод эзлэх НӨАТ-ын хувийн жин ерөнхийдөө ойролцоо буюу 20-27 хувийн хооронд байна. Тайванийн хувьд НӨАТ-ын хувь харьцангуй бага буюу 5 хувь байгаа нь НӨАТ-ын нийт татварын орлогод эзлэх хувийг нь бага болгоход нөлөөлсөн гэж дүгнэж болохоор байна. Монгол Улс болон дээрх 3 улсын ДНБ-ний өсөлт нь хол зөрүүгүй буюу 2.63-4.26 хувийн хооронд байгаа нь улс орнууд өөр өөрсдийнхөө эдийн засгийн онцлогт тохирсон төсөв, татварын бодлого хэрэгжүүлдэгтэй холбоотой гэж хэлж болно.

НӨАТ ч мөн өөрийн ногдох суурь, хөнгөлөлт, чөлөөлөлт, хувь хэмжээгээр дамжуулан, дээрх үүргийг үнийн түвшний өөрчлөлтөөр дамжуулан гүйцэтгэдэг. Тухайлбал, зарим салбарт НӨАТ-ыг чөлөөлж болно, аль эсвэл НӨАТ-ын хувь хэмжээг багасгаж болно.